

Češka moderna literatura.

Dr. Ivan Lah.

Prijatelj lepe knjige rad postaja pred izložbami raznih knjigaren in založništev, da vidi nove plode človeškega duha. Pri nas v Ljubljani je to težka stvar, kajti pri nas lahko brez skrbi zapustimo za par mesecev mesto, in ko se vrnemo in radovedno obstanemo pred izložbami, ne bomo videli skoraj nič novega. V Pragi je seveda drugače. Ako me včasih ves teden ni zaneslo z Vinogradov na krasno obrežje Vltave, na Ferdinandko ali v druge ulice, kjer se nahajajo največje češke knjigarne, se je tam marsikaj izpremenilo in zdelo se mi je, da sem mnogo zamudil. Zato je težko pisati dober pregled češke moderne literature, ker hitro raste in ker so nje smeri zelo različne. Tudi v češki moderni vladajo različni nazori in principi, ker moderna ni šola, ampak v nji je vsak umetnik zase smer in cilj, ki hodi svoja pota in ne vabi nikogar za seboj. Ta moderna ne priznava nikakega merila umetnosti, kakor je to bilo v preteklosti; razbila je estetiko z vsemi njenimi principi ter je hotela vladati sama v kraljestvu umetnosti in življenja kot absolutna najvišja sila, živ odmev svojih mojstrov. Vse drugo: kritiki, občinstvo, družba, življenje naj bi se uravnalo po nji.

In tako je postalo polje umetnosti kakor pisan travnik v pomladi, ko raste vse po svoji volji, kipeče k nebeškemu solncu, glaseče se k pravici do življenja, cvete drugo poleg drugega v svetem prepričanju o svoji popolnosti in vrednosti. Ako kdo trdi, da ni ta ali oni cvet lep, da ta ali ona rastlina ni popolna, ni vzrok temu v cvetu ali v rastlini, ampak v njegovih očeh, ker ne vidi prav, ali v njegovi glavi, ker ne razume, kaj je lepo in popolno. Zemlja je rodila, in prav je, kar je rodila in kakor je rodila. Priroda hodi svojo pot; enako gre umetnost preko vseh sistemov in pravil ter vabi za seboj filozofe in estete. Kar ni življenja zmožno, pogine in se izgubi, kar pa nosi v sebi življensko silo, vzraste visoko in postane otrok solнца. Kaj vse smo imeli v umetnosti priliko videti in slišati v zadnjih desetletjih! Čudovite spake so se rinile v življenje in so hotele obveljati kot umetnost, pa je propadlo. Danes kaže moderna umetnost svoja velika dela, ki so zmagala s samoniklo silo. Moderna češka literatura je že dosegla svoj vrhunec, in že se pojavlja vprašanje: Kam dalje? . . .

Ljubitelj umetnosti in prijatelj knjig, ki hodi gledat krasne izložbe praških knjigaren — v zadnjem desetletju so se vse knjigarne zelo razvile, povečale in prenovile — vidi, da so pisatelji, ki so bili pred moderno, ki so stali v boju z moderno in segali s svojim delom še nekaj let v moderno, dovršili svoje delo. To pričajo razni zbrani spisi. V Ottovi izložbi na Karlovem trgu vidimo pred seboj 63 zvezkov zbranih spisov Jaroslava Vrchlickega. Ogromno delo, eno največjih v svetovni literaturi! Pridruži se še nekaj zvezkov in Vrchlický je dovršil svoje veliko delo. Delal je neprestano do lanskega leta, ko ga je bolezen prisilila, da je odšel v sanatorij in od tam v Opatijo, kjer se zdravi sedaj. Dovršil je svoje delo, a ni še umrl v njem pesnik. K štiridesetletnemu Ottovemu jubileju je čestital s kratkim člankom, v katerem se hvaležno spominja svojega založnika; kajti izdati čez šestdeset zvezkov zbranih del enega pisatelja tudi na Češkem ni malenkost. In kakor da bi hotel še enkrat povedati svojo maksimo, je napisal stari pevec:

Má vroucí duše žije
jen tobě, přírodu, a tobě poesie,
všem druhým pohrdám . . .

Vrchlický je segal daleč v moderno in moderna je vzrastla v boju proti njemu in njegovi šoli.

Poleg Vrchlickega najdemo v Ottovem založništvu dva pesnika njegove dobe: Heyduka in Sládka. Oba še živita in se sedaj le redko oglašata. Sladek se je popolnoma posvetil prevodom Shakespeara. S svojimi lepimi zbirkami, ki so polne narodne, prirodne in naivne poezije, imata oba svoj pomen v novi češki literaturi. Heydukovi spisi so pravkar dosegli 50. zvezek. Istotako vidimo pri Ottu zbrane spise Arbesove, ki je ena najmarkantnejših osebnosti na polju češkega, posebno socijalnega romana ter dela prehod k moderni. Tudi Arbes še živi. Pri „Zlatem litru“ sem včasih zvečer sedel pri njegovi mizi, ko je pil skupaj z mladimi literati in umetniki. Stari „mistr“ je bil prav dobre volje in je z zadovoljstvom gledal mlado generacijo okoli sebe. Ne piše več; mirno živi svoje stare dni in v Ottovem izložništvu kažejo obilni zvezki trud njegovega dela. Tu vidimo tudi zbrane spise dveh pisateljev, ki obhajata letos svojo šestdesetletnico. To sta Jirásek in Herites. Jirásek je tudi pri nas znan kot popularen pisatelj zgodovinskih povesti. Imamo od njega Psoglavce, Proti vsem, in druge. Njegovi zbrani spisi ob-

segajo čez 30 zvezkov in se jim pridruži vedno še kak nov. Heritesovi zbrani spisi izhajajo že nekaj let. Herites je izboren feljtonist, pisatelj srednjih meščanskih vrst, naslednik Nerude, slikar sodobnega življenja. Čehi se spominjajo šestdesetletnice obeh pisateljev. Oba že zaključujeta svoje delo. Poleg Jiráskaa moramo omeniti tudi Zikmunda Wintra kot pisatelja zgodovinskih romanov. Noben zgodovinar ne pozna tako dobro stare Prage kakor on; njegove zgodovinske povesti so bolj kulturnohistorične črtice, ki jih čitamo z velikim užitkom. Tudi njega najdemo v Ottovem založništvu, ne sicer v zbranih spisih, ampak pred nami stoji njegovo življensko delo „Mistr Campanus“, zgodovinski roman. Tragedija Bele gore, usoda naroda in njegove kulture, češka univerza in boj za njo se nam kažejo iz tega znamenitega dela.

Tudi češke pisateljice so našle pri Ottu svojega založnika. Zbrani spisi Karoline Světle so dosegli nad 20 zvezkov in poleg nje vidimo našo znanko Gabrijele Preissovo, najmlajšo iz stare generacije, ki je lansko leto začela izdajati svoje zbrane spise in hoče s tem dovršiti svoje literarno delo.

Na Ferdinandovi cesti blizu Narodnega divadla je vzrastle v zadnjih letih moderno prenovljeni Topičev zavod, najmodernejša praška knjigarna, ki nam nudi tudi razna umetniška slikarska in kiparska dela, reprodukcije in originale, poleg tega pa ima v svojem salonu stalno umetniško razstavo. Pri Topiču so izšli zbrani spisi treh večjih pisateljev pretekle dobe: Beneš Třebizský, Svatopluk Čech in Jan Neruda. Třebizský († 1884) tvori z Jiráskom in Wintrom trojico zgodovinskih pisateljev. Vajnejša pa sta Čech in Neruda. Svat. Čech je umrl šele pred tremi leti in je segal prav tako, kakor njegov ožji prijatelj Vrchlický globoko v moderno. Zadnji dve leti se je 30 zvezkov njegovih zbranih spisov spopolnilo še z nekaterimi nedovršenimi, po smrti objavljenimi deli in s temeljitim življenjepisom, ki ga je sestavil Strejček. Svatopluk Čech je pristna češka natura in se ni zmenil za napade moderne, ki si ni mogla razlagati, da so doživele njegove domoljubne „Pesmi sužnja“ nad trideset izdaj. — Jan Neruda sega s svojimi spisi že deloma v moderno, kljub temu, da je umrl že leta 1891. On tvori pravzaprav prehod, in moderna si ga rada svoji kot prvoboritelja za nove umetniške in kulturne smeri.

Založnik Laichter je izdal obširno delo: Češka literatura XIX. veka in kot dopolnilo k temu temeljitemu delu izhajajo „Češki

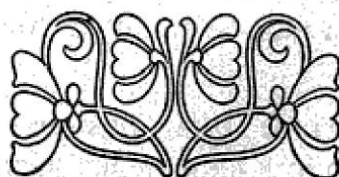
pisatelji XIX. veka.“ — Kočíjev zavod je izdal zbrana dela starejših pisateljev v ceni popularni izdaji.

Ako napravimo izprehod po glavni praški promenadi, pridemo pred izložbo „Unie“ in najdemo tam 35 krasnih zvezkov, zbranih spisov Jul. Zeyerja. Letos obhajajo Čehi desetletnico njegove smrti. Ob tem času se objavljajo, kakor po navadi, razna pisma, zapisniki i. t. d. Machar se je dvignil proti Zeyerjevemu romantizmu, toda menim, da zaman. Zeyer ima mnogo čestilcev in njegov Jan Maria Plojhar si je tudi pri nas mahoma pridobil simpatije.

Hotel sem pokazati, da je starejša generacija zbrala svoja dela, v nji je dosegla češka literatura XIX. veka svoj vrhunec.

Večina naštetih pisateljev izhaja iz generacije, ki se je zbrala okoli „Rucha“ leta 1868. To je bil almanah, s katerim so nastopili mladi proti romantični struji, ki je izhajala iz almanaha „Maj“ (l. 1858.) in je imela svoj vzor v mladem češkem romantiku Máchi (umrl l. 1836.). „Mladi“ okoli „Rucha“ so imeli isti program, kakor Stritarjev dunajski „Zvon“. Na čelu novi generaciji je kmalu stal delavni Vrchlický, ki je vzgojil svojo šolo prav tako kakor naš Stritar. Poleg njega stojita Svatopluk Čech in Julius Zeyer, ki tvorijo s svojimi spisi tri glavne stebre v svetišču nove češke literature. Ta generacija je osvobodila češko književno umetnost ozkih domačih rodoljubnih in domoljubnih spon ter ji je odprla prost polet v kraljestvo poezije. Vrchlický je v prevodih pokazal svetovno literaturo, sam je bil učenec francoskih parnasistov in je s svojimi deli odkril nova pota umetnosti, po katerih so šli njegovi učenci. Svatopluk Čech se je sicer držal domače grude, toda videl je svojo domovino v krogu Evrope. Zeyer je prepotoval ves svet: sanjal je na obalah Atlantiškega oceana in obiskal je deželo vzhajajočega solnca; poznal je umetnost vseh vekov in vsega sveta: od starih paladinskih spevov do modernih novel, od španske romance do japonske igre. Njih kraljestvo je bilo torej obširno, zato je postalo veliko njih delo in ni moglo izzveneti čez dan, ampak je odmevalo čez desetletja silno in mogočno.

Med tem je vzrasla moderna.

Češka moderna literatura.

Dr. Ivan Lah.

Letos so obhajali Čehi petindvajsetletnico rokopisnega boja. „Čas“, glasilo čeških realistov, je posvetil temu jubileju posebno številko. In to opravičeno; kajti boj za rokopise je bil znak novih časov. 15. februarja 1886 je namreč izšla ona številka „Athenaea“, v kateri je mlada generacija napovedala zadnji boj ponarejenim rokopisom. Na čelu tega boja je stal prof. Masaryk, znani češki filologi Gebauer, Král, Goll in njim so sledili vsi, ki so hoteli imeti v življenju jasne in odkrite resnice, tudi če pri tem trpi narodni malik. Smer je šla torej najprej proti romantizmu, proti starim lažem in napačnim tradicijam, proti napačnemu povečevanju domačega nad tujim. Zato je dobila ta generacija ime: realisti. Smer je bila najprej kulturna, potem je prešla na politično polje in v umetnost. Prof. Masaryk je imel s svojo trezno živlensko filozofijo mnogo vpliva na to generacijo. Njegova deviza je bila: pregledati preteklost, presoditi samega sebe, resnica — ne kričeče rodoljubje — naj vodi naša pota; lastnih napak si ne smemo prikrivati, z lažmi ne moremo služiti domovini. Tako se je začel boj proti Kraljevodvorskemu in Zelenogorskemu rokopisu, ki je principijelen boj: rokopise so na tihem smatrali za ponarejene, dočim se je v imenu rodoljubja zahtevalo, da se veruje v njih pristnost. Ko je prof. Masaryk naznanil boj, je rodoljubni tabor njega in njegove prijatelje obsul z „izdajalci“; toda boj je bil kratek, in mlada generacija je zmagala. Stari so rekli, da Masaryk pohujšuje mladino, ker ji s tako kritiko jemlje ljubezen do naroda in domovine, mladina pa je na to odgovorila s tem, da je na celi črti začela boj proti napačnemu staremu narodnjaštvu. Tako se je začela nova doba v znamenju boja, in ta boj se je začel tudi v literaturi.

Vrchlický sam je s svojim velikim delom vzgojil novo generacijo; kajti on je odprl razgled po svetovni literaturi, pokazal je vse široko polje umetnosti in rešil književnost ozkih domačih spon.

Generaciji je bil svet odprt; mehka domača rodoljubna umetnost se je umikala, oglasili so se novi, silni, brezobzirni glasovi. Kozmopolitična generacija, ki je izhajala iz šole Vrchlickega, se je počasi sama obrnila proti svojemu mojstru, češ da je njegova umetnost retorična, neresnična, narejena. Začeli so se oglašati kritiki: Jiří Karásek z

Lvovic, Arnošt Procházka, F. Ks. Šalda, F. V. Krejčí. Poleg Vrchlickega je stal Svatopluk Čech s svojo čisto češko umetnostjo, Julius Zeyer, s svojimi čudovitimi fantastičnimi romani in Alois Jirasek s svojimi zgodovinskimi povestmi. Vsi štirje so šli svojo pot do konca brez ozira na boj, ki so ga vodili mladi proti starim. Večji poraz pa je doživela rodoljubna pisateljska družba, zbrana okoli „Osvěte“: Krasnohorská, Vlček, Zakrejs, Schulz. Leta 1894. je dosegel boj svoj vrhunec. Takrat je Machar v „Naši dobi“ priobčil študijo o Vítězslavu Háčku, ki je bil oboževan kot največji češki pesnik. Machar je pokazal, da se Hálek precenjuje, da pa so nasprotno ne ceni dovolj Neruda, ki stoji po svoji umetnosti in po nazorih mnogo više. Leta 1895. je izšel manifest mladih, ki poudarja pred vsem individualnost, ki naj bo ravno po svoji posebnosti popolnoma češka. Glede nove umetnosti je pisal Machar: Nam vsem je prvo — misel, razpoloženje, vtisk. Tudi najbolj blagoglasno in najkrasnejšo besedo zavržemo, če ne služi našemu namenu. Ne branimo pa se niti izraza pobranega na ulici, ako se nam prilega.“ S temi besedami je bil izražen boj za resničnost v umetnosti. Vzor pravega umetnika je postal Neruda, predbojevnik mlade generacije je postal Machar. Toda kadar se prebudi pomlad, ne ozeleni samo hrast na gori — kakor da bi izvajal nase vse bliske z neba — in ne zašumi samo košati bor, kakor da bi hotel vzbuditi iz spanja cel gozd — ozelene tudi vse trate in livade, vse grede in vrtovi, polja in planjave in povsod klije novo življenje; ne divja samo silen vihar, ki lomi stara drevesa in z ljuto jezo uničuje vse, kar ni zmožno silnega življenja, ampak zaveje tudi lahen zefir, pomladanski dih, poln blaženosti in toplote. Tako ni stopila vsa generacija za Macharjem v boj, ampak drugi so našli druge poti za novo umetnostjo. Lahko rečemo, kakor je bil prvi generaciji vzor Neruda, tako je bil drugi generaciji Julij Zeyer, ta globoka romantična pesniška duša, ki je nosila v sebi poezijo vseh krajev in vseh vekov. Kakor stoji na čelu bojevit realistične smeri J. S. Machar, tako predstavlja skrajno nasprotno smer Otokar Březina. V tem oziru je razmerje isto, kakor v slovenski literaturi: Cankar in Meško!

Pojavljale pa so se, kakor je to naravno, tudi druge smeri, od skrajnega realizma, naturalizma in satanizma, do skrajnega simbolizma, dekadentizma, okultizma, ali kakor se vse te struje imenujejo. Oba skrajna pola — Machar in Březina — sta Slovencem že deloma znana. O Macharju so pisali naši leposlovni listi, imamo v prevodu nekaj njegovih pesmi, Magdaleno, mnogo felj-

tonov in v kratkem izide v slovenskem prevodu najznamenitejše njegovo zadnje delo — „Rim“. Njegova prva knjiga „Confiteor“ je izšla leta 1887. S prosto, neprikrito besedo se izpoveduje pesnik. Bolest leži v srcu, bolest zaradi domovine. Polne ironije in sarkazma so pesmi, v katerih pripoveduje svojo bolest. Pesnik hoče biti čisto zrcalo svoje dobe in svoje notranjosti. Prvi knjigi so sledile leto za letom druge, v verzih in prozi: „Brez naslova“ (1889), tretja knjiga lirike (1892), *Pêle-Mêle* (1892). Štiri knjige sonetov (1891 do 1893), ki so živi odmevi trenutkov in razmer, iz boli in trpkosti porojeni, hočejo udarjati kakor bliski v vse, kar rodi trpkost in bolest. „Moderni sonet je, kakor nož, izleti iz nožnice, posinji in kjer se dotakne vreže do krvi...“ V devetdesetih letih je nastal hud političen boj in ta je naravno dobil odmeva v Macharjevih delih. Leta 1893. je izšla knjiga „*Tristium Vindobona*“, politične in domoljubne pesmi: „Tu bi morale cveteti rože“, (1894) obdeluje posebno žensko vprašanje. „*Magdalena*“ (1894), socijalni roman v verzih, ki je pridobil Macharju svetovno slavo; „*Božji bojovníci*“ (1897) satira na domače politične razmere. Na to so sledile nove zbirke: *Izlet na Krim* (1897), *Golgata* (1901), *Sekunde* (1905). Med temi pesniškimi deli so izhajale tudi zbirke feljtonov in proze: *Knjiga feljtonov* (1901 in 1902) *Konfesija literata* (1901), *Stara proza* (1913), *Perišče beletrije* (1905), *Proza iz let 1901 in 1903*. *Satiricon* (1904). — *Proza iz let 1904—1905*. — *Proza iz leta 1906*. V verzu in v prozi (1908). Kakor v pesmih, tako je Machar tudi v prozi bojovník in satirik, duhovit in dovtipen, odločen in brezobziren. Njegova „konfesija“ je pač najbolj odkritosrčna izpoved modernega človeka. V svojih feljtonih šiba večinoma socialne, literarne in politične domače razmere. — V zadnjih letih se je Machar začel zanimati za antiko in je tudi potoval v Italijo. Plod teh študij in potovanja so bile tri knjige, ki so vzbudile veliko pozornost in zanimiv boj o pomenu in vrednosti antike za našo dobo: *V zarji helenskega solnca* (1906), *Strup iz Judeje* (1906) in *Rim* (1907). Prvi dve knjigi sta pisani v verzih in opisujeta prizore iz antičnega življenja, *Rim* pa je knjiga posebne vrste — nekaj potopis in vendar ni potopis, zgodovina in ni zgodovina, nekaj trenutni credo, izraz velikega navdušenja, bojni klic zmagojuče sile, proslava paganstva. Po zadnjih treh delih ni izdal Machar nič večjega, ako se more pri njem delati razlika med velikim in malim. Izšla je zbirka proze in „*Katoliške povesti*“, ki so izhajale lansko leto v „*Času*“, navaden proticerkveni pamflet, seveda Macharjev pamflet. V zadnjem času se

pojavi se tuintam njegove pesmi, ki kažejo kulturne slike srednjega veka, prepore in reformacije; v „Času“ pa izhajajo njegovi Literarni izprehodi, v katerih se obrača proti sodobnim in starim literatom. Tako si je ostal Machar ves čas zvest. Njegov odpor proti vsemu slabemu, malemu, verskemu, frazerskemu ne pozna meje; pozna le boj: resnico hoče imeti povsod in za vsako ceno. V tem oziru mu je vsa umetnost samo sredstvo. Hodil je po Češkem in predaval o antiki in krščanstvu. Povsod je bil sprejet z navdušenjem; po prižnicah je odmeval glas o groznem paganu. Macharja pa to ni motilo. Ako pri nas stopi umetnik na bojno polje, se mu odreka umetnost. Kar smo pri nas tako zamerili Aškercu, Čehi niso zamerili Macharju; pustili so mu prosto pot, da bojuje svoj boj proti laži in temi. Sledili so mu mnogi v poeziji in v boju. Machar je pesnik realistov in sam realist, satirik in bojevnik, neizprosni glasnik resnice proti onim, ki tako radi spe in sanjajo v lepih lažeh, proti romantik v literaturi, pagan v veri. —

Realist vidi in priznava samo resnični svet, kolikor ga spoznamo, vse drugo je iluzija, prevara. Toda ali se vam ne zdi, da gledamo mnogo in malo vidimo, presojamo mnogo in malo razumemo? In tako se zazdi človeku, da je malo lepega v tem resničnem svetu; tam v daljavah pa najdejo misli nov svet, velik, svoboden, krasan — ni ga zagledalo oko, srce ga je zaslutilo. Neskončne daljave pojo čudnokrasne speve, v mozgih dreves trepeče pesem, ki se izliva v šepetajoče liste, zračne višave so kakor bojna polja navdušenih bojujočih se čet, v jutranji zarji se slišijo molitve vsemira, v večernih svitih se odkrivajo skrivnosti, vse širjave odgovarjajo na začudena vprašanja. — Pesnik tega sveta je Otokar Březina, mistik, glasnik neznanih tajnosti, oznanjevalci velikega življenja, oboževalec čudotvornih sil. Březina je Moravan, študiral je realko in postal učitelj v Novi Říši. Tudi on je bil najprej realist, ko se je pojavil na literarnem polju v začetku devetdesetih let. Toda vsa svoja prva dela je Březina zavrgel in vse svoje prepričanje je izrazil v petih knjigah, ki so izšle v letih 1895—1901: Tajne daljave, Svitanje na zapadu, Vetri od polj, Stavitelji hramov, Roke. Leta 1903. je izšla zbirka njegovih esejev: „Godba žarkov“. Potem je utihnil. Sedaj je učitelj v Jaromeřicah blizu Dunaja. Lansko leto je dunajski nemški pesnik Štefan Zweig v „Oesterr. Rundschau“ napisal o njem študijo in tam pravi: „Březino bi mogli Čehi imenovati poleg vseh onih velikanov, ki hočejo lirično razumeti duha naše dobe, poleg Verhaerena, Dehmela, Hofmannsthala, ne da bi pre-

cenjevali sami sebe. Mi vsi Avstrijci imamo pravico ž njimi deliti ponos, da je naš . . .“

Res nekaj čudnega leži v teh pesmih. Vzbudile so se kot protest proti skrajnemu realizmu v življenju in v umetnosti. Govore vam o svetu, ki ga bolj slutite nego razumete, govore vam v jeziku, ki vzbuja občudovanje in strmenje. Ako je realistični generaciji v njenem boju za resnico dober vsak izraz, je to nemogoče v teh svetih himnah, ki zvene v svoji čistosti in jasnosti, kakor da niso pisane v pozemskem jeziku.

Březina stoji popolnoma osamljen v češki literaturi. Za nekaj časa se je približal katoliški moderni, potem pa je šel zopet svojo pot. Njegovo delo je svetovno, dasi ni prišel daleč preko mej svoje domovine. Težko bi bilo Březinovo poezijo podati v prevodu. Besede, ki vam govore o tajnih daljavah, o tihih skrivnostih, o velikih slutnjah, se vam zde nedotakljive. Kakor tenčica, stkana iz najnežnejših niti, ki zakriva skrivnosten obraz — take so te pesmi. Kakor lahne meglice so, ki se dvigajo nad polji. Kakor šum v zraku, ki je odmev visočin, kakor slavospev zemlje, ki doni nad jasno pomladno jutro, kakor hosana ki se izgublja pod oboki visoke gotične katedrale. Od najgloblje bolesti do najvišje radosti, vse opeva pesnik, ki z globoko vero premaguje dvome, pesimizem in gnus nad vsakdanjostjo in se dviga v vedno višje svetove, kjer zazvene vsi akordi harmonije, blaženosti. Pesnik je kakor svečenik, ki vzvišen nad vse podzemsko kleči pred veliko skrivnostjo in poje himno vesoljnosti, njegove pesmi so molitve verujočih in hrepenečih, pravi cvet na polju mistike.

Tretji pesnik, ki je nam znan iz češke moderne literature, je Petr Bezruč. V zadnjem času so prinesli „Naši zapiski“ nekoliko prevodov, slišali pa smo o njem že preje. Petr Bezruč je takoj vzbudil pozornost, ko je začel objavljati svoje pesmi. Ko je bila izdana zbirka njegovih pesmi in je bila naenkrat razprodana (1898), je še bolj raslo zanimanje zanj. Od kod je prišel ta Bezruč s temi nenavadnimi pesmimi? Odgovor se je glasil vedno enako: Jaz sem Petr Bezruč, podjarmljenega naroda bard z Beskidov. Splošno se niti danes ne ve, kdo je Bezruč. Le ožjemu krogu je znano njegovo pravo ime. Naravno je, da se je o tem mnogo ugibalo. Po stanu je baje uradnik.

Bezruč se je pojavil koncem devetdesetih let. Beskidi so bogato gorovje. To vedo vsi, posebno kapitalisti. Zato so se zajedli vanj s svojimi rudokopi, v podnožju pa so postavili fabrike. Domače

ljudstvo je postalo rob podjetnikov, z njegovimi žulji se množi tujcu bogastvo. Pod Beskidi na Tešinskem in Ostravskem prebivajo Čehi, Nemci in Poljaki. Trd je boj za kruh in življenje, še hujši za narodni obstanek, kajti Poljaki in Nemci se v teh krajih radi vežejo proti Čehom. Tako trpi tu na skrajni meji podjarmljeni narod in njegovo trpljenje je dobilo svojega pevca. Oglasil se je bard, socialni pesnik posebne vrste. Pokrajina pod Beskidi je pusta. Po grebenih se vidijo še tuintam razvaline, spomini davnega robstva. Med lesovi se kažejo napisi iz rudokopov, pod gorami se dvigajo visoki črni dimniki nešteti tovarni; po vsi pokrajini se vali dim, ozračje je megleno, zakajeno. Po kraju leže raztresene vasi z bordinimi kočami. Pesnik teh krajev je Petr Bezruč, ki se v zadnjih letih ne oglašja več. Lani so izšle nekatere njegove pesmi popravljene, kar je Machar ostro obsodil. Take naj ostanejo pesmi, kakor jih je prvotno zapel bard z Beskidov: polne bridke resnice o trpljenju zatiranega naroda, polne sovraštva do židov in grofov, do zatiralcev in narodnih nasprotnikov.

Današnja doba ima sicer mnogo socialnih pesnikov, toda bard z Beskidov je samo eden. Majhna je zbirka njegovih pesmi, toda to so pravi biseri, kakor da so vlit iz solz trpečih in zatiranih.

(Konec prihodnjič.)

Radivoj Peterlin-Petruška:

Solnce vstaja izza gor.

Solnce vstaja izza gor,
v svetlih žarkih se topi meglica;
razjasnila mračni dvor
rožna zarja — brhka je devica.

In razsula se čez rob
sklede zlata je okrog pšenica
kuram, pticam; a golob
sel na dlan je, krmi ga devica ...

Kdaj pa sedeš ti na klop
k meni, sladka ljubljena Marica,
kdaj li jaz bom tvoj golob,
ti pa moja draga golobica?

Češka moderna literatura.

Dr. Ivan Lah.

V začetku devetdesetih let so se v češki moderni pojavljali različni listi in lističi, revije in zborniki, ki so zbirali okoli sebe krog mladih pisateljev in pesnikov. Prikazale so se tuintam knjige, brošure, pesmi, navadno pod zelo nenavadnimi imeni — kritika je zagnala hrup, velika hvala iz neznanih mladih vrst, skrajna obsodba od oficijalne stare struje, in tako so se pojavljala in izginjala dela in delca kakor enodnevnice.

Starejša generacija je bila zbrana okoli „Lumírja“, ki izhaja še sedaj pri Ottu. Tudi moderna je vzrastla v njem... Ker je pa uredništvo začelo odklanjati novo poezijo, so zapustili mladi „Lumírovce“ in so si ustanovili svoje liste. Največjega pomena so bili „Literarni listi“, ki so izhajali v Brnu in so z najstrožjo kritiko nastopili proti stari generaciji. Med glavnimi bojevniki so bili: Krejčí, Šalda, Karásek, Procházka. Ko je bila leta 1894. razglašena češka moderna, so nastali: Niva, Vesna, Rozhledy, Moderní revue... Od teh se je do danes ohranila zvesta svojim ciljem le še „Moderna revija“, drugi so propadli. Pred tremi leti pa si je krog najboljših modernih čeških pisateljev ustanovil „Novino“; v njej srečamo vsa važnejša imena češke moderne. Ako bi hoteli torej danes deliti smeri češke moderne, bi jo lahko delili v dva samostojna kroga: prvega, ki se zbira okoli „Novine“ in drugega, ki se zbira okoli „Moderne revije“. Nekaj se jih je vrnilo tudi k staremu „Lumírju“ in nekaj jih hodi svoja pota. Starejša generacija si je zase ohranila „Zlato Praho“, „Maj“ in „Zvon“. Danes ni več onih nasprotstev med listi in osebami, kakor so bila nekdanj; le tuintam pride do resnejših literarnih polemik.

V obeh generacijah in v vseh različnih smereh vidimo mnogo navdušenih delavcev na polju narodne kulture, mnogo pesnikov in pisateljev, mnogo mislecev in kritikov. Ne moremo vseh naštetih, omenim naj samo glavna imena.

Antonín Sova zasluži prvo mesto v moderni češki liriki. Arne Novák, izmed najboljših poznavalcev moderne češke literature, pravi o njem: Anton Sova je poleg Macharja in Otokarja Březine največji pesnik nove generacije in je sredi senzitivno čutečih duš sploh najpopolnejši tip liričnega senzitiva. Ako trezni in bojevit kritični

razum Macharjev presoja in napada resničnost, ki jo motri plastično in logično, ako širni pozitivni in sintetični ingenij kontemplativnega Otakarja Březine v resničnosti išče le slik in primer za simbolizacijo svetovnih idej, živi Anton Sova kot impresionist razdraženih živcev in hrepenečega srca v hrumu in šumu resničnega življenja, kot v lirični drami, ki je zložena iz trenutnih vtiskov in senzacij, iz mrzličnih utripov in čutnih kriz. — Sova (rojen 1874) je študiral v Pisku in v Pragi, zapustil je pravo in postal uradnik v praški mestni knjižnici, kjer deluje še sedaj. Njegovo delo je zelo obširno; izdal je sledeče knjige: *Realistické sloky* (1890), *Květy intimních nálad* (1891 — *Cveti intimnih razpoloženj*), *Z mého kraje* (1893), *Soucit a vzdor* (1894), (*Sočutje in odpor*), *Zlomená duše* (1896), *Vybouřené smutky* (*Razjasnjene žalosti*, 1897), *Ještě jednou se vrátíme* (*Še enkrat se vrnemo* 1900), *Ballada o jednom člověku a jeho radostech* (*Balada o nekem človeku in njegovih radostih*, 1903), *Tři zpěvy dnešku i zítřku* (*Trije spevi na danes in jutri*, 1905), *Dobrodružství odvahy* (*Pustolovstva odločnosti*, 1906), *Lyrika lásky a života* (*Lirika ljubezni in življenja*, 1906). Od leta 1909. izhajajo njegovi zbrani spisi, ki so se začeli s knjigo *„Zapasy a osudy“* (*Boji in usode*). Sova je pisal tudi v prozi. *„Ivův roman“* (1902), *Výpravy chudých* (*Odprave ubogih*, 1904), *O mitkovaní lásce a zradě* (*O ljubimkanju ljubezni in izdajalstvu*). Njegova proza je proza lirika; zato so njegovi prozaični spisi manjšega pomena. Najčistejši izraz svojega čuvstvovanja je podal v svojih liričnih pesmih. Spočetka je bil realist kakor Machar; toda kmalu je v njem zmagal čisti lirik. Spominja tuintam na našega Župančiča. V razdvojenih razmerah, v propadu civilizacije, v bolestiti dobe, v tesnosti življenja najde še vedno pot navzgor. Njegova pesem je kakor odmev iz bolečin, ki jih zadaja srcu čas in življenje, toda zopet in zopet se nad temi obupnimi vskliki oglasi zmagoslavna pesem, polna vere in upanja, polna radosti nad lepimi trenotki, polna ljubezni do prirode in življenja. Njegova usoda je podobna usodi onih „Nezadovoljnih orlov“, o katerih poje:

Hoteli so orli višave razdalj,
kot srčnim se hoče željam
tja, kjer ne vidi najvišjih se skal,
kjer moreš umreti le sam.

In bili so orli žalostni,
do solnca je daleč tako,
še dalje do njega v jesenske je dni,
višava ubija telo . . .

In plakali orli v globini so vod —
 od sanj lepih utrujeni:
 najviše od vseh se je dvignil naš rod, —
 zakaj k solncu ne moremo mi?

Umetnik drugega kova je Viktor Dyk. Mefistofelska duša, skeptik, bojevnik. Tudi on izhaja izpod Macharjevega vpliva in je nastopil kot kritik sodobnih socialnih, kulturnih in političnih razmer. Toda Dyk ni postal realist, ampak radikalec. V devetdesetih letih se je pojavila na Češkem radikalna politična smer. Mladina je bila nezadovoljna z domačimi in državnimi političnimi razmerami, nastala je takozvana Omladina; sledili so dogodki, ki so prinesli seboj obsedno stanje v Pragi, nato omladinski proces, pri katerem je bilo obsojenih mnogo idealnih, delavnih mladih ljudi in uničenih mnogo ljubečih in hrepenečih bitij. Umetnik te generacije je postal Viktor Dyk, ki piše v prozi in verzih, pogosto celo mešano. Njegova sila je v aforizmih; njegovi stavki so kratki, odsekani. Bolest, trpkost, nezadovoljnost čutite pri vsakem stavku; resignacija in sarkastičen nasmeh, kakor izpoved moderne duše se vrstita drug za drugim.

Viktor Dyk (roj. 1877) je takoj v začetku pokazal to smer. Začel je z malimi ironičnimi verzi, ki so izšli l. 1897. v knjigi „A porta inferi“. Tej sta sledili dve knjigi lirike, polne bolesti in boja: „Sila života“ (1898) in „Marnosti“ (1900). Na to so sledile pesnitve epičnega značaja, ki jasno kažejo bolno in sarkastično dušo svojega mojstra: „Milá sedmi loupežníků“ (Ljubica sedmih roparjev, 1906). „Buřiči“ (Uporniki, 1902). Ves Dyk se je pokazal v „Satirah in sarkazmih“, (1905). Enako se kaže njegova umetnost v dveh knjigah proze „Huči jez“ (Šumi jez, 1903) in „Píseň o vrbě“ (Pesem o vrbi, 1908). Politično gibanje svoje dobe in svoje generacije, stremjenja in razočaranja, vstajenje in propad je hotel Dyk pokazati v ciklu romanov. Izšel je najprej — zadnji del: „Konec Hackenschmidův“ (1905), ki je vzbudil pozornost češke javnosti in tudi — kritike. Leta 1907. je sledil nov roman in iste dobe: „Prosinec“ (December). V zadnji dobi so se pojavljali njegovi verzi in aforizmi v „Napřední reviji“ in v „Lumírju“. Napisal je tudi nekaj scen in dramoletov, in lansko leto je doživel celo njegov „Posel“ premijero v Vinograjskem gledišču. V času zadnjih volitev je bil Viktor Dyk tudi kandidat češke državnopravne napredne stranke za državni zbor. V „Samostatnosti“, pri kateri je Dyk sourednik, smo imeli priliko čitati njegove politične pesmi, v katerih se je obračal proti svojim nasprot-

nikom. V prilogi „Samostatnosti“ izhaja dramatična parodija: „Izmodrenje Dona Quijota“. Ne omenil bi tega, ko bi se mi ne zdelo značilno za Dykovo umetnost, da je vanjo zašel tudi slavno-znani vitez žalostne postave in njegov sluga, kajti v življenju in v umetnosti se tako pogosto družijo največji idealizem in skrajni pesimizem, velika volja in vse uničujoča negacija.

Videli smo realistično, mistično, socialno smer v češki moderni literaturi, videli smo lirično in politično pesem; preostaja nam pogledati še posebno smer, ki jo zasleduje „Moderní revue“. Zastopnik smeri okoli „Moderne revije“ je Jiří Karásek ze Lvovic. Karásek (roj. 1871) je nastopil zgodaj med modernimi kot kritik. V „Literarnih listih“, v „Razgledih“ in v „Moderní reviji“ je podajal v obliki esejev, kritik, študij in aforizmov svoje nazore o umetnosti, ki jih je pozneje zbral v nekaterih knjigah: Renesančna stremljenja v umetnosti (1902), Impresionisti in ironiki (1903), Himerične ekskurzije (1906), Umetnost kot kritika življenja (1906). Karásek ima obširen pregled po svetovnih literaturah, posebno po modernih smereh sodobne literature, zato so njegovi eseji globoko zamišljeni in zanimivi. Svoje umetniško prepričanje je izražal v pesmi in prozi, v drami in romanu. Karásek je šel s svojo umetnostjo in s svojim krogom na skrajno moderno krilo — v dekadenco, on je prototip dekadenta po obliki in vsebini. Spočetka je bil naturalist, od tu ga je vodila pot v perversnost in v okultizem. Karásek je ostal ves čas aristokrat, visoko vzvišen nad maso in navadnim življenjem. Vzori umetnosti so mu n. pr. Huysmans, ki se je utrujen od življenja, sit dvomov in bojov, vrnil v katoliško cerkev, ali Oskar Wilde s svojimi bizarnimi in paradoksnimi stavki, Barbey d' Aurevilly, njegov satanizem, sovraštvo do žene, Rodenbach in njegovo mrtvo mesto, razpad in smrt in tihi, neznani svet tmin in globin, kjer končno najde aristokratski dekadent primerno zrcalo, v katerem vidi vso praznoto in nečimurnost. Tudi v jeziku in izražanju je Karásek aristokrat; njegovi izrazi so izbrani, stavki umetni, tuintam naravnost težko razumljivi, zato pa vedno harmonični z mislimi, ki se skrivajo v njih. Dela zadnjega časa so v tem oziru jasnejša. Karásek je nastopil prvotno kot kritik in lirik. Njegove lirične zbirke nosijo naslove: „Zezděná okna“ (Zazidana okna, 1894), „Sodoma“ (1895), „Kniha aristokratická“ (1896), „Sexus necans“ (1897); skupno so izšle pesmi leta 1904. pod naslovom „Pogovori s smrtjo“ in „Sodoma“. Leta 1909. je izšel „Endymion“, zbirka, ki je bila tiskana le v par sto izvodih in namenjena samo ožjemu krogu pri-

jatelj. Tudi kot dramatik Karásek ni pisal za oder, ampak je hotel le v dramatični obliki izraziti svoje umetniške in življenske nazore: „Sen o říši krásy“ (Sanje o kraljestvu krasote, kitajska bajka v dramatični obliki, 1907), Hořici duše (Goreče duše, 1899), „Apollonius z Tyany“ (1905) in „Cesare Borgia“ (1908) nam kažejo že po naslovih nenavadno smer v dramatik. V „Apoloniju“ se kaže propad stare paganske družbe in prehod v askezo, v mistiko; saj je bil Apolonij verski sanjač, ki je sam sebe sežgal na grmadi. V „Cezaru Borgii“ vidimo človeka, polnega grehov in strasti, brezobzirnega aristokrata, ki s svojo odločno voljo zmaguje nad nizko maso, pri tem ne gleda na sredstva: laž, prevara, strup in umor mu pomagajo k zmagi. Individualizem, aristokratizem, romanticizem, nagnjenje k verskemu misticizmu in okultizmu se kaže tudi v Karáskovih romanih: „Bezceští“ (Brezceste, 1893), „Stojaté vody“ (Stoječe vode, 1895), „Mimo vše“ (Mimo vsega, 1897). Zadnji njegovi romani pa kažejo dekadente življenja, utrujene duše, ki iščejo abnormalnosti, ali pa se vračajo v svete hrame, polne krasote in veličastva in iščejo v cerkvenem kultu poezije, življenja in miru. „Gotická duše“ (1900), „Lásky absurdné“ (Absurdne ljubezni, 1904), „Legenda o melancholickem princí“ (1904), „Román Manfreda Macmillena“ (1907), „Scarabaeus“ (1909).

Karásek je pravi antipod Macharju. Machar se bojuje zoper slabe socialne in kulturne razmere, je proti klerikalizmu, piše za vse, ne gleda na izraz, ki mu je sredstvo za izražanje misli, je realist, demokrat; Karásek se ne meni za mase, njegova umetnost ne stoji v službi napredka, ampak je sama sebi namen, išče krasote, razkošja, zanosa in tajnih globin, ki najde v njih utrujena duša pokoj in mir. Njegov junak Cesare Borgia pravi: „Življenje obnoviti, piti ga kot modro vino, ki porojeno iz lave ima njen žareči dih.“ In Angelo pravi v isti drami: „Ne poznam in nočem poznati drugega cilja, nego biti sam in to, kar se da živeti, živeti zase. Drugega cilja ni“ ... Ta individualizem in aristokratizem je znak vse Karáskove umetnosti, ki je našla le ozek krog oboževalcev.

* * *

Omenil sem šest značilnih pojavov češke moderne literature. Pojavljale pa so se tudi druge skrajne smeri, ki jih naj omenim le na kratko. Mnogo se je pri nas svoj čas govorilo o „katoliški

moderni". L. 1896. si je krog katoliške moderne ustanovil svoj list „Nový život“ (Novo življenje). Njih vodja je bil Dostál-Lutinov, poleg njega sta stala Ksaver Dvořák in Sigismund Bouška, prvi je izhajal iz šole Vrchlickega, drugi je bil pesnik legend in častilec provansalske poezije. Nekaj časa sta bila v tem krogu tudi Julij Zeyer in Otokar Březina. Toda ta krog se je kmalu razšel, „Nový život“ je l. 1907. prenehal. V zadnjem času se je pojavil list „Meditace“, ki skuša zopet združiti katoliško moderno.

Baudelaire, Verlaine, Mallarmé, Dehmel, Wilde, Przybyszewski, Taine in druga znana imena so vplivala na razvoj češke moderne. Zato najdemo v nji različne pojave, ki kažejo, da so učenci malega naroda stopili na pot za mojstri velikih narodov. Nekateri so se vrnili in so našli svoja pota na domačih tleh. Mnogi so tudi ostrmeli pred veličanstvom krasote, ko so jo zagledali pred seboj ali zaslutili v daljavi: obstali so na svoji poti, obmolknili ali — umrli. Tak je bil n. pr. Karel Hlaváček (1874—1898), talent, ki je mnogo obetal in mlad umrl. Izhajal je iz sloja proletarcev in je v globočini bede zasanjal o lepem kraljestvu umetnosti. Komaj je utegnil svetu povedati o svojem hrepenenju. Stal je pod vplivom Karáskovim. Izdal je dvoje zbirk. „Pozdě k ranu“ (Pozno k jutru) in „Mstivá kantiléna“ (Maščevalna kantilena).

Skrajno smer individualizma je zavzel Stanislav K. Neumann (roj. 1875), ki je postal glasnik satanizma in anarhizma. Prišel je iz naprednega gibanja devetdesetih let in je bil preganjan kakor mnogi drugi. Toda ostal je zvest boju: proglasil je boj individua proti družbi. L. 1897. je začel izdajati organ „Nový kult“, ki je širil anarhistične nazore proti gnili meščanski družbi. Izdal je nekaj zbirk: „Nemesis bonorum custos“, „Jsem apostol noveho žiti“, „Apostrofy hrdé a vášnivé“ (Apostrofe ponosne in strastne), „Satanova slava mezi nami“, „Sen o zástupu zoufajících“ (Sanje o množici obupa-jočih) „Hrst květů různých saison“ (Perišče cvetja raznih sezon). Posebno o zadnjih zbirkah se kaže sila besed in ostrost izrazov, ki so odmevi globokega sovraštva proti sedanji družbi in glas nepremagljivega prepričanja o veliki zmagi bodočnosti.

Iz „Moderne revije“ izhaja tudi Josef Holý, ironik in satirik, ki pa za svojo umetnost ne rabi visokih izrazov, ampak njegova pesem je preprosta, skoraj narodna, toda upa si v tej obliki povedati tudi najmodernejše misli in ne manjka mu niti sarkazma niti ironije. „Padavky“ (1898), „Satíry“ (1902), „Elegije“ (1903), „Mračna“ (1908). O zadnjih delih mu je kritika odrekla uspeh.

Jan Opolský, (roj. 1878) je lirik, ki s svojimi zvenečimi verzmi svojo resigniranostjo in melanholijo spominja na Hlaváčka. „Svět smutných“ (Svet žalostnih, 1899), „Klekání“ (Večerno zvonjenje, 1900), „Jedy a leky“ (Strupi in leki, 1901), „Pod tíhou života“ (Pod težo življenja, 1906). Pretekli mesec je izšla nova njegova zbirka.

Med vrstami mehkih melanholikov se oglašajo še drugi mladi pesniki: Jan z Wojkówicz („Mysteria amorosa“, „Gerda“, „Poezie“, „Meditace“.) Otokar Theer („Pod drevesom ljubezni“, „Gaji, kjer se pleše“). Toda zdi se, da te vrste poezija izginja.

Z velikim uspehom je nastopil Quido M. Výskočil (roj. 1881) v prozi in v pesmi. Mlada, sentimentalna, hrepeneča duša, ki išče romantike in ljubezni („Modre gore“, „Sonata crotická“). Glasnik novega zmagovitega življenja je Jiří Mahen, ki je v verzih (Plamenčki) in v drami (Theseus) slavil novo voljo do življenja in zmage. Zadnji čas je pozornost vzbujala njegova drama iz slovaškega življenja „Janošík“, ki je dosegla na odru velik uspeh.

Kot satirik, feljtonist in kritik je znan Karel Horký, ki se rad dotika oficijalnih moralnih, socialnih in rodoljubnih razmer in s pikro besedo kaže nago resnico prikrivane laži. Govoriti bi moral tu o F. Ks. Svobodí, katerega zbrani spisi že izhajajo, o F. K. Procházkí, o B. Svobodovi in o Ruženi Jesenski in o drugih, toda ti so že deloma stopili iz vrst „modernih“ in gredo svoja pota.

Hotel sem pokazati nekatere posamezne pojave češke moderne literature, o katerih sem mnenja, da morajo biti tudi nam nekoliko znani.

Danes je češka moderna združena deloma okoli „Novine“: Machar in njegov krog, deloma okoli „Moderne revije“: Karásek in njegov krog, deloma hodijo posamezni svoja pota. In kam vodi pot v bodočnost? O tem je primerno govoril lansko leto češki kritik F. Ks. Šalda na svojem predavanju o moderni češki literaturi, v katerem je povedal nekaj misli, ki so važne tudi za nas.¹⁾

¹⁾ Predavanje je bilo del cikla predavanj o češki kulturi v klubu „Slavia“ in je izšlo tudi v tisku pod naslovom: Moderní literatura česká. Historiční in národní pogoji. Logika rozvoja. Današní problémy — in nevarnost. — Zl. Grossmann in Svoboda. Praga, 1909. Cena 1 K.

